

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2018 - 2021

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Pražáková

**Role matky při utváření komunikačních schopností u dítěte do tří let
věku**

Praha 2021

Vedoucí bakalářské práce: prof. PhDr. Miloslav Kodým, CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED STUDY

2018 - 2021

BACHELOR THESIS

Kateřina Prařáková

The role of the mother in the formation of communication skills in a child
under three years of age

Prague 2021

Tha Bachelor Thesis Work Supervisor:

prof. PhDr. Miloslav Kodým, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem zpracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne.....

Kateřina Pražáková

Poděkování

Poděkování patří vedoucímu mé práce prof. PhDr. Miloslavu Kodýmovi, CSc. za odborné vedení bakalářské práce, přátelský přístup, ochotu a cenné rady při psaní této práce.

Anotace

Předkládaná práce „Role matky při utváření komunikačních dovedností u dítěte do tří let věku“ se zabývá vlivem matky na rozvoj komunikačních dovedností dítěte. Teoretická část práce se zaměřuje jednak na vymezení pojmů komunikace, řeč a jazyk, jednak na vývoj řeči a komunikačních schopností dítěte do 3 let věku.

V praktické části se autorka zaměřuje především na konkrétní vlivy matky na řečový vývoj dítěte. Dále je předmětem zájmu zjistit, zda matky poskytují dětem pro jejich rozvoj dostatečné podněty a zda se jim dostatečně věnují z hlediska času. Výzkum byl prováděn jak kvantitativně (dotazník), tak kvalitativně (polostrukturovaný rozhovor).

Klíčová slova

Matka, dítě, komunikace, komunikační schopnosti, řeč, jazyk, podnět, řečový vzor.

Annotation

The presented work "The role of the mother in the formation of communication skills in a child under three years of age" deals with the influence of the mother on the development of communication skills of the child. The theoretical part of the thesis focuses on the definition of the terms of communication, speech and language, as well as on the development of speech and communication skills of a child under 3 years of age.

In the practical part, the author focuses mainly on the specific influences of the mother on the speech development of the child. Furthermore, the aim of research is to explore whether mothers provide children with sufficient stimuli for their development and whether they pay sufficient attention to them in terms of time. The research was conducted both quantitatively (questionnaire) and qualitatively (semi-structured interview).

Key words

Mother, child, communication, communication skills, speech, language, stimulus, speech pattern.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Vymezení pojmu komunikace.....	2
2.1 Dělení komunikace.....	3
2.1.1 Verbální komunikace.....	3
2.1.2 Neverbální komunikace.....	3
2.2 Řeč a jazyk.....	5
2.2.1 Vývoj řeči.....	6
2.2.2 Jazyk.....	6
2.3 Vývoj řeči, etapy v ontogenezi dětské řeči.....	7
2.3.1 Přípravná stadia vývoje řeči.....	8
2.3.2 Vlastní vývoj řeči.....	9
2.3.3 Jazykové roviny řeči.....	10
2.4 Faktory vývoje řeči s důrazem na matku, mateřský jazyk.....	12
2.4.1 Vnitřní faktory.....	12
2.4.2 Vnější faktory.....	14
2.4.3 Vliv matky na vývoj dítěte.....	16
2.5 Narušená komunikační schopnost.....	17
2.5.1 Kategorie narušené komunikační schopnosti.....	18
3. Komunikační dovednosti z hlediska věku.....	24
3.1 První rok.....	24
3.2 Druhý rok.....	26
3.3 Třetí rok.....	27
Praktická část.....	29
4.Charakteristika a zaměření výzkumu.....	29
5. Výzkumné úkoly a hypotézy.....	31
6. Metodologie výzkumu.....	32
6.1 Místo, doba, výzkumné soubory.....	32
6.2 Metody a metodika výzkumu.....	32
6.2.1 Dotazník.....	32
6.2.2 Polostrukturovaný rozhovor.....	33
7. Prezentace získaných údajů.....	34
7.1 Dotazník.....	34
7.1.1 Úvodní otázky.....	34
7.1.2 Řečové podněty.....	35

7.1.3 Společně trávený čas.....	37
7.1.4 Média.....	39
7.2 Rozhovory.....	41
8. Výsledky výzkumu.....	45
8.1 Výzkumný úkol 1.....	45
8.2 Výzkumný úkol 2.....	46
8.3 Výzkumný úkol 3.....	47
9. Závěr.....	48
10. Seznam použitých zdrojů.....	50
11. Seznam tabulek a grafů.....	52
11.1 Seznam tabulek.....	52
11.2 Seznam grafů.....	52

1. Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá vlivem matky na rozvoj komunikačních schopností dítěte do tří let jeho věku. Pro rozvoj komunikačních schopností dětí jsou velice důležité vzory a podněty, které dítě získává ze svého nejbližšího okolí. Z toho důvodu je pro něj velice důležitá rodina, především matka. Právě ona tráví s dítětem zpravidla nejvíce času a má tedy největší vliv na rozvoj dítěte, zejména v prvních letech jeho života.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část je zaměřena na současné poznatky v oblasti vývoje řeči a komunikačních schopností u dětí. Praktická část se zaměřuje na zjištění, zda matky věnují dětem dostatek času a poskytují jim dostatek kvalitních podnětů pro správný rozvoj komunikačních schopností.

V současné době můžeme často slyšet, že matky se dětem věnují málo, nečtou, nezpívají, neučí děti říkanky a básničky, a tím jsou děti ochuzeny jednak o řečové vzory, jednak o možné zdroje rozšiřování slovní zásoby. Stejně tak se dnes mluví o zlobném vlivu médií na rozvoj dětí. V praktické části této práce se proto zaměřuji na zjištění, zda se tato tvrzení potvrdí i ve zkoumaném souboru žen, které byly osloveny.

2. Vymezení pojmu komunikace

Vysvětlit pojem *komunikace* není jednoduché. Neexistuje jednotná definice, která by pojmla všechna hlediska, ze kterých můžeme na pojem *komunikace* pohlížet. Jde o vrozenou schopnost a také o jednu z našich základních potřeb. Každý z nás žije v nějakém společenství a potřebuje sdělit svému okolí své pocity, názory, potřebuje získávat a vyměňovat si informace.

Velice stručně bychom mohli říci, že komunikace je procesem výměny informací. Její součástí je nejen předávání informací, ale také jejich přijímání a pochopení.

Podle Klenkové znamená komunikace *„lidskou schopnost užívat výrazové prostředky k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů. Komunikace významně ovlivňuje rozvoj osobnosti, je důležitá v mezilidských vztazích, je prostředkem vzájemných vztahů.“* (Klenková, 2006, s. 25)

Komunikaci jako *„výměnu informací, sdělování a dorozumívání“* definuje např. i J. Dvořák v *Logopedickém slovníku*. Ten také dále definuje komunikaci jako *„přenos různých informačních obsahů pomocí různých komunikačních systémů, zejména prostřednictvím jazyka.“* (Dvořák, s. 1998)

Klenková (2006, s. 26) také rozděluje 4 důležité složky procesu komunikace:

- komunikátor – osoba, která sděluje informaci
- komunikant – osoba přijímající informaci
- komuniké – obsah sdělení
- komunikační kanál – cesta, kterou se přenáší informace

Cílem tohoto složitého procesu – komunikace – je pak nejen přenos informací, ale také budování mezilidských vztahů. Význam komunikace je tak pro lidskou společnost nedocenitelný. J. DeVito (2008 in Klvačová 2013) uvádí, *„že ze všech lidských vlastností a dovedností patří k nejdůležitějším a nejužitečnějším právě ty, které se týkají komunikace.“* (Klvačová, 2013) Rozhodující vývoj komunikačních schopností probíhá v době do narození

do počátku školní docházky (Bytešníková, 2012), své komunikační schopnosti však rozvíjíme po celý život.

2.1 Dělení komunikace

Komunikaci můžeme dělit různými způsoby podle různých hledisek, např. podle prostředku komunikace (čím/jakým způsobem komunikujeme), podle charakteristiky (podle toho, kdo se komunikace účastní), nebo třeba podle účelu komunikace (co je cílem, čeho chceme dosáhnout) či jejího obsahu.

Pro potřeby této práce setrváváme u dělení podle prostředku komunikace na *verbální* a *neverbální* komunikaci a *komunikaci činem*. (Klenková, 2006)

2.1.1 Verbální komunikace

Tento druh komunikace zahrnuje všechny slovní způsoby komunikace, ať už mluvené nebo psané. Je velice důležitá pro sociální kontakty člověka a jeho postavení ve společnosti. Díky ní můžeme vyjadřovat svá přání, pocity, myšlenky a potřeby.

Verbální komunikace je specificky lidskou vlastností, ale zároveň nám není vrozená, rodíme se jen s určitými předpoklady, které je třeba rozvíjet. Její rozvoj a úroveň jsou závislé na řadě faktorů, např. celková vyspělost jedince (fyzická i psychická), kvalita sluchových a mluvních orgánů, vliv prostředí aj. (Klenková, 2006)

2.1.2 Neverbální komunikace

Neverbální způsob komunikace zahrnuje širokou škálu možností, jak komunikovat: gesta, mimiku, postoj těla, přiblížení/oddálení, oční kontakt, tělesný kontakt, tón hlasu, ale také způsob oblékání či zdobení. Neverbální projevy člověka jsou ovlivněny dobou, sociálním prostředím, dobou. Každý takový projev má také svůj význam. (Klenková, 2006)

Neverbální komunikace je považována za pravdivější, protože díky ní vyjadřujeme svá sdělení (pocity, myšlenky, nálady aj.) objektivněji než verbálně. Tento způsob komunikace tak má vysokou vypovídací hodnotu. Velký význam má tento druh komunikace

pro jedince s těžším řečovým postižením, pro které je v jejich situaci jediným prostředkem dorozumívání. (Klenková, 2006)

Neverbální komunikace je považována za starší, během vývoje však převládla komunikace verbální a neverbální komunikace se stala jen doplňující formou. (Klenková, 2006). Tato komunikace má několik základních funkcí: podpora řeči (regulace tempa řeči, zdůraznění vyřčených informací), nahrazení řeči (ilustrace, symbolizování), vyjádření emocí, interpersonální postoj (pochybování, naléhavost), uskutečnění sebevyjádření. (Vybíral 2000, in Bytešníková 2012)

2.2 Řeč a jazyk

Řeč je nedílnou součástí vývoje člověka. Při hledání definice tohoto pojmu opět narazíme na různá pojetí. Např. Dvořák (2007, s. 147) definuje řeč takto: *„Řeč je forma sdělování a dorozumívání založená na používání slovních (mluva, písmo), ale i neslovních (gesta, mimika) výrazových prostředků komunikace.“* Klenková (2006) označuje řeč za *„specificky lidskou schopnost“*. V jejím pojetí jde o vědomé užívání jazyka jako složitého systému symbolů a znaků ve všech jeho podobách, které slouží ke sdělování pocitů, přání a myšlenek.

Z dalších definic uveďme také Lejsku (2003) či Vystrčila (2003), kteří se shodují, že řeč můžeme definovat jako biologickou vlastnost člověka; systém, kterým můžeme přenášet informace pomocí jazykových znaků. Lejska (2003) také dodává, že se člověk touto vlastností liší od ostatních živočišných druhů.

Nebudeme zde samozřejmě citovat všechny dostupné definice. Shrňme-li však získané poznatky, můžeme řeč *definovat* takto:

Jde o specificky lidskou vlastnost, kterou se člověk liší od ostatních druhů. S touto schopností se člověk nerodí, ale má k ní vrozené dispozice. Rozvoj řeči je spojen s rozvojem myšlení. Dle Kutálkové (2005) ovlivňuje řeč kvalitu lidského myšlení, poznávání, učení a fungování ve společnosti. Má tedy významný vliv na kvalitu lidského života. Díky řeči tak má člověk zcela výjimečné postavení v přírodě.

Dle Klenkové (2006) můžeme rozdělovat řeč *vnitřní* a *zevní*. *Vnitřní řeč* je spojená s myšlením, jde o řeč „pro sebe“, která vzniká při přemýšlení, plánování, vzpomínání atd. Může být i psaná. *Zevní řeč*, tedy řeč mluvená, je řeč, jejímž prostřednictvím vyjadřujeme své myšlenky navenek pomocí mluvidel. Má obsahovou i formální stránku.

2.2.1 Vývoj řeči

Na vývoj řeči můžeme pohlížet dvojím způsobem: z hlediska fylogenetického a ontogenetického. Z hlediska fylogenetického jde o sledování vývoje řeči u člověka jako druhu. Z hlediska ontogenetického sledujeme vývoj řeči během života jednotlivce.

Kdy a proč začal člověk užívat řeč, je také předmětem vědeckého bádání. Pravděpodobně vznikla z potřeby dorozumět se, sdílet své poznatky, pocity atd. Do té doby se člověk pravděpodobně dorozumíval jen gesty, mimikou, posunky, skřeky. Muselo dojít k mnoha vývojovým změnám, aby vznikly vhodné podmínky pro vznik řeči jako komunikačního prostředku, díky kterému si lidé mohli předávat své zkušenosti. K těmto mezníkům patří podle Jedličky (2003) moment, kdy předchůdce člověka opustil koruny stromů a začal se pohybovat a hledat potravu na zemi (cca pře 18 miliony let). Dalším mezníkem je používání prvních nástrojů (přibližně před 2 miliony let). Posledním důležitým mezníkem je sdružování člověka do tlup, tedy jeho socializace přibližně před 800 tisíci lety.

Z ontogenetického hlediska je třeba posuzovat vývoj řeči během života u jednotlivců, tedy jako schopnost člověka komunikovat se svým okolím, vyjadřovat svá přání, pocity aj. Vývoj této schopnosti může být ovlivněn různými faktory. Nejvýznamnější rozvoj v této oblasti probíhá do 6 let věku života.

Více o ontogenetickém vývoji řeči viz následující kapitola 2.3 .

2.2.2 Jazyk

Pojem jazyk úzce souvisí s komunikací a řečí. Bytešníková (2007) uvádí, že jazyk „*pokládáme za specifickou vlastnost určité, přesně vymezené skupiny lidí sdělovat prostřednictvím zvukového, písemného nebo jiného kódu smysluplné informace. Jazyk podléhá přesným sémantickým, gramatickým, fonologickým a fonetickým zákonům, které jsou platné pouze pro konkrétní jazyk, příslušející určité etnické či jiné skupině.*“ Základní funkcí jazyka je dorozumívání.

Člověk se rodí s vrozenou dispozicí k řeči a osvojení si jakéhokoli jazyka. To, který jazyk se stane jeho mateřským jazykem, ovlivňuje jeho nejbližší okolí – rodiče, případně vychovatelé.

2.3 Vývoj řeči, etapy v ontogenezi dětské řeči

Ontogenetický vývoj řeči, tedy vývoj řeči lidského jedince počíná již v době jeho narození. Můžeme dokonce říci, že určité předverbální projevy, které jsou přípravou artikulačního aparátu ke skutečné řeči, můžeme sledovat ještě před narozením dítěte. (Klenková 2006) Nejde o samostatný proces, naopak je ovlivňován vývojem senzorického vnímání, motoriky, myšlení a také jeho socializací. (Klenková 2006) Šulová (2004) uvádí, že při procesu osvojování řeči dochází v relativně krátkém časovém úseku k současnému zvládnutí různých aktivit, které tvoří komplex řečových dovedností. (Bytešníková, 2012)

Vývojem řeči se nejen u nás zabývá řada autorů (Klenková, Lechta, Kutálková, Lunch, Kiddi, Sovák...). Jejich pojetí se často liší množstvím stádií, kterými vývoj lidské řeči prochází, periodizací či pojetím některých pojmů. Většina z nich se však shoduje na dělení těchto stádií do dvou základních kategorií: **preverbální (předřečová, přípravná) stadia** a **verbální stadia (etapy vlastního vývoje řeči.)** Ačkoli mluvíme o dělení vývoje řeči do různých stádií a jejich periodizaci, je nutné říci, že vývoj řeči je u každého jedince individuální a je třeba tento individuální vývoj respektovat. U každého může dojít ke zrychlení či zpomalení vývoje v jeho jednotlivých etapách. Pro správný vývoj řeči však nelze žádné stádium vynechat. „*Klíčovým obdobím, v němž je proces osvojování mluvené řeči realizován, je vývojové období do šestého roku. Za těžiště je zde považováno období do třetího a čtvrtého roku, v němž probíhá vývojové tempo nejrychleji.* (Lechta, 2002).

Pro správný vývoj řeči je důležitá stimulace. Jak Vágnerová (2005,s. 55) píše: „*Rozvoj řeči je závislý na stimulaci, tj. možnosti slyšet v dostatečné míře mluvený projev.... Dospělí mohou stimulovat a motivovat řečový vývoj dítěte pozitivní zpětnou vazbou, oceněním jeho pokusů.... Pro dítě má velký význam, když matka už v raném dětství, ve fázi předřečového vývoje, akceptuje dětské žvatlání jako smysluplné.*“

Jak již bylo řečeno, existuje řada názorů na dělení jednotlivých fází vývoje řeči, řada vědců se však shoduje na dělení řeči na tzv. přípravná stadia a stadia vlastního vývoje řeči.

2.3.1 Přípravná stadia vývoje řeči

Přípravná (předřečová) stadia vývoje řeči spadají do období od narození dítěte přibližně do jednoho roku věku. V tomto období si dítě osvojuje návyky a činnosti, na jejichž základě později vzniká skutečná řeč. Jde o tzv. předverbální a neverbální aktivity (Klenková, 2006)

Za *předverbální aktivity* můžeme označit např. křik či broukání. Tyto aktivity v průběhu dalšího vývoje postupně vymizí a nahradí je jiné, verbální, projevy. Jako *neverbální aktivity* označujeme např. zrakový kontakt, sání, žvýkání atd. Tyto aktivity naopak u člověka v různých formách přetrvávají po celý život. (Klenková, 2006)

Jak jsme již zmiňovali v úvodu této kapitoly, určité předverbální projevy můžeme u dětí sledovat již před narozením. Jde např. o tzv. nitroděložní kvílení (*vagitus uterinus*), polykací pohyby či dumlání palce. Těmito aktivitami trénuje dítě svůj artikulační aparát. (Klenková, 2006)

Prvním projevem novorozence je křik. Jde o reflex, jímž dítě reaguje na změnu prostředí, teploty okolí a krevního oběhu. Tento křik nemá zpočátku signální význam, je krátký a jednotvárný. (Bytešníková, 2012) Charakter křiku se mění asi od 6. týdne života, kdy dostává křik citové zabarvení. (Klenková, 2006) K dalším předverbálním projevům novorozence patří cca od 2. - 3. týdne života *úsměv*. Nejprve jde o vrozený mimický pohyb, později (mezi 2. - 3. měsícem života) o reakci – úsměv na podnět. K dalším předverbálním komunikačním projevům patří tzv. navazování kontaktu skrze vzájemné dotyky matky a dítěte. (Klenková, 2006)

Asi od 6. týdne života dítěte se mění charakter křiku, dostává citové zabarvení. Zpočátku jde o nespokojenost, později (od 8.-10. týdne) se přidává i spokojenost a příjemné pocity. Křik má již měkký hlasový začátek. (Klenková, 2006, Bytešníková 2012). V této době se již objevují i další hlasové projevy – broukání, žvatlání. V tomto období jde o tzv. *pudové žvatlání*, jakousi „hru s mluvidly“, při které *dítě vykonává podobné pohyby jako při příjmu potravy, které navíc doprovází hlasem. Dochází zde k tomu, že náhodným postavením mluvidel vznikají zvuky podobné některým hláskám, slabikám i slovům.* (Bytešníková, 2012, s. 18)

Přibližně v 6. - 8. měsíci začíná období *napodobujícího žvatlání*. „Dítě si připodobňuje své vlastní zvuky, které při žvatlání produkuje, hláskám svého mateřského jazyka. Zapojuje se vědomá sluchová a zraková kontrola, dítě si všímá nejbližších osob, matky, začíná napodobovat hlásky svého rodného jazyka. K napodobení hlásek je třeba mnoho pokusů, které nazýváme fyziologickou echolálií. V tomto období dítě využívá modulačních faktorů řeči, své pocity a přání vyjadřuje napodobením melodie, výšky, síly, rytmu řeči.“ (Klenková) Dítě v tomto období začíná napodobovat zvuky, které samo vydává a imituje okolí. Dochází zde k zapojení vědomé zrakové, ale i sluchové kontroly. Kojenec tak sleduje pohyby mluvidel okolních lidí, především matky. Postupně začíná napodobovat hlásky mateřského jazyka, melodii, rytmus. Dítě se stále více snaží komunikovat se svým okolím i se svojí oblíbenou hračkou.

Posledním předverbálním stádiem je tzv. *stádium rozumění*. Začíná okolo 10. měsíce věku dítěte. Dítě v tomto období sice ještě stále nechápe obsah slov, která slyší, ale „slyšené zvuky asociuje s vjemem či představou konkrétní situace, která se často opakuje. (Klenková, s. 36) Dítě v takových situacích reaguje především motoricky. V této fázi dochází k postupnému začínání spojování slov s předměty, které označují. (Bytešníková, 2012, s. 18)

2.3.2 Vlastní vývoj řeči

Toto období začíná kolem 1. roku života dítěte. V této fázi rozlišujeme několik stádií. Například Bytešníková (2012) či Jedlička (2003) rozlišují stadií šest, v této práci však budeme dále postupovat dle Klenkové (2006), která rozlišuje stadia čtyři.

1. Emocionálně-volní stádium

Dítě začíná užívat jednoslovné věty, resp. první slova, která mají funkci celých vět. Slova mohou být jednoslabičná i víceslabičná. Nějakou dobu přetrvává ještě žvatlání a dítě také stále používá dorozumívání pomocí gest, mimiky či pláče. (Klenková, 2006)

V období mezi 1,5 až 2 roky věku objevuje dítě mluvení jako činnost. Začíná napodobovat dospělé, opakuje slova. Mluvíme o tzv. *egocentrickém stadiu vývoje řeči* (srov. Bytešníková, 2012, Klenková 2006)

2. Asociačně-reprodukční stádium

Mezi druhým a třetím rokem života dochází k prudkému rozvoji komunikačních schopností dítěte. Dítě se snaží dosahovat drobné cíle a snaží se s dospělými komunikovat stále častěji. Kolem druhého roku života nabývají slova pojmenovávací funkci, kdy dítě označuje různými výrazy nejdříve konkrétní osoby a věci ve svém okolí. Tato označení přenáší později i na jevy podobné. (Klenková 2006, Bytešníková 2012, Sovák 1978)

3. Stadium logických pojmů

Toto stadium začíná okolo třetího roku života dítěte. Pomocí zevšeobecňování a abstrakce dostávají slova dítěte konkrétní obsah. (Klenková, 2006) Podle Sováka (1978) znamená toto období přechod z 1. do 2. signální soustavy. Vzhledem k náročnosti takových myšlenkových operací může dojít k vývojovým obtížím v řeči (opakování hlásek, slov, zarážky v řeči). Klenková (2006)

4. Intelektualizace řeči

Na přelomu 3. a 4. roku věku vyjadřuje dítě své myšlenky dostatečně přesně po obsahové i formální stránce. Dítě si osvojuje nová slova, prohlubuje a zpřesňuje jejich obsah i gramatické formy. Tato etapa trvá až do dospělosti člověka. (Klenková, 2006)

2.3.3 Jazykové roviny řeči

Řeč, jako složitý a komplexní systém můžeme také rozdělit do několika jazykových rovin, které se v průběhu vývoje prolínají.

1. Morfologicko- syntaktická rovina

Tato jazyková rovina se zaměřuje na gramatickou stránku řeči – užívání slovních druhů, ohýbání (skloňování, časování), tvoření vět a souvětí. Můžeme ji pozorovat již od prvního roku dítěte, kdy začíná mluvit. První slova se objevují na konci prvního roku života dítěte, jde o podstatná jména a některá citoslovce, později slovesa, která dítě neohýbá. Přibližně ve čtyřech letech již dítě užívá většinu slovních druhů, začíná mluvit gramaticky správně, věty mají správný slovosled.

Učení gramatických tvarů a jevů probíhá u dítěte tzv. transferem - gramatické formy, které dítě slyší v určité situaci, používá dítě analogicky i v jiných situacích. Do 4 let nebere

dítě v úvahu gramatické výjimky – jedná se o tzv. fyziologický dysgramatismus. (Klenková 2006)

2. Lexikálně – sémantická rovina

Tato rovina sleduje slovní zásobu a její vývoj, dále také porozumění řeči a vyjadřování. Rozvoj slovní zásoby začíná u dítěte kolem 10. měsíce věku. Nejprudší nárůst je kolem třetího roku, kdy slovní zásoba zahrnuje až 1000 slov. V šesti letech je to až 3000 slov. V této době už by také slovní zásoba měla obsahovat všechny slovní druhy. (Klenková, 2006)

3. Foneticko – fonologická rovina

Tato rovina se zabývá zvukovou stránkou jazyka. Zahrnuje vývoj výslovnosti, osvojování hlásek mateřského jazyk a také schopnost sluchového rozlišování hlásek. Schopnost rozlišovat hlásky se rozvíjí již v kojeneckém věku, všechny hlásky by mělo dítě rozlišovat po šestém roce. Sluchové vnímání je samozřejmě také v úzkém vztahu s výslovností. Vývoj výslovnosti postupuje od osvojování lehčích hlásek k obtížnějším. Měl by být ukončen mezi 5. a 7. rokem. Je ovlivněn řadou faktorů: obratnost mluvních orgánů, celková vyzrálost, společenské prostředí dítěte, mluvní vzor aj. (Klenková, 2006)

4. Pragmatická rovina

Tato rovina se zabývá uplatněním komunikace v sociálním prostředí – jde o užívání řeči k dorozumívání, vyjadřování pocitů, vztahů, prožitků atd. Dítě se učí různé komunikační vzorce, které se následně snaží při vlastní komunikaci aplikovat. Tento proces začíná mezi 2. a 3. rokem. Dítě zjišťuje, že díky řeči a komunikačním schopnostem může kontrolovat a regulovat chování a dění kolem sebe. Součástí této roviny jsou nejen prvky verbální komunikace, ale také neverbální – mimika, gesta, oční kontakt. (Klenková, 2006)

2.4 Faktory vývoje řeči s důrazem na matku, mateřský jazyk

Vývoj řeči je složitý proces, který ovlivňují různé faktory. Tyto faktory lze rozdělit do dvou základních skupin: **vnitřní** a **vnější**. K vnitřním faktorům patří např. vrozené předpoklady, vývoj sluchu, motoriky..., k vnějším faktorům vliv prostředí, ve kterém dítě žije. Ke správnému vývoji potřebuje dítě dostatečné a kvalitní podněty, které mu v jeho rozvoji pomohou. Vlivů, které více či méně ovlivňují vývoj řeči, je mnoho. V následujících podkapitolách se budeme věnovat některým z nich.

2.4.1 Vnitřní faktory

Východiskem pro tuto kapitolu je především práce Viktora Lechty *Symptomatické poruchy řeči u dětí* (2002)

Myšlení a vývoj řeči

O vztahu vývoje myšlení a řeči existují různé teorie. Řadu z nich srovnává ve své práci Lechta. Uvádí zde Sovákovo (1981) shrnutí teorií o vztahu myšlení a řeči. Tyto teorie lze rozdělit do tří skupin:

- a) Teorie identity- ztotožňuje myšlení a řeč.
- b) Teorie paralelismu – myšlení a řeč jsou různé činnosti, které se rozvíjejí ve vzájemném vztahu.
- c) Teorie indiferentní – popírá jakýkoli vztah mezi řečí a myšlením.

Sám Lechta se přiklání k teorii paralelismu. Domnívá se, že nejvýstižněji tuto problematiku vystihuje Vygotskij (1971, in Lechta). Podle jeho teorie mají řeč a myšlení odlišné kořeny a do určitého věku se vyvíjejí samostatně a nezávisle na sobě. Přibližně kolem druhého roku věku dítěte se vývojové linie těchto procesů podle Vygotského protnou: *myšlení se stává verbálním a řeč intelektuální*.

Motorika

Z hlediska rozvoje řeči je důležitý rozvoj motoriky hrubé, jemné i ortomotoriky. Dle Lechty (2002) dochází k nejprudšímu vývoji motoriky v prvních letech života. Základy ortomotoriky lze pozorovat již v prenatálním období. Rozvoj v oblasti motoriky však není důležitý jen z hlediska vývoje řečového aparátu, ale také pro poznávání vlastního okolí dítěte a rozvoj sociálního chování dítěte, tedy pro obsahovou stránku řeči.

Proces artikulace hlásek

Jde o jeden z nejnáročnějších procesů jemné motoriky člověka. Rozdíl mezi artikulací některých příbuzných souhlásek je tak nepatrný, že i při sebemenší odchylce v artikulaci dochází k vyslovení jiné hlásky. Zvládnutí tohoto procesu je dlouhodobý úkol může mít vliv i na socializaci dítěte.

Zrak

Uvádí se, že zrakem získáváme 70-80% informací (Lechta 2002). Z hlediska vývoje řeči se nabízí význam zraku především pro grafickou formu řeči, tj. psaní a čtení. Zrak je však při vývoji řeči důležitý/nezastupitelný i v jiných oblastech. Lechta (2002) vidí význam zraku pro vývoj řeči v následujících dvou oblastech:

- zrakové podněty jako takové provokují dítě k vokalizaci, později k žvatlání a řečovým projevům
- odezírání pohybů mluvidel, respektive mimických pohybů od dospělých přispívá k osvojení si artikulace a neverbální komunikace

Dále také zmiňuje zjištění Przetacznikové a Spionekové (in Lechta 2002, s. 23), že první slova dítěte jsou nerozlučně spojena s jeho zrakovými vjemy. Na začátku se slova spojují s předmětem, a to právě s jeho zrakovým obrazem, později s představami předmětu.

Sluch

Rozvoj sluchu je při vývoji řeči velice důležitý. Lechta (2002) uvádí, že sluchové reakce jsou mezi prvními, kterými reaguje novorozenec na okolní svět. Sluch má podle něj velmi důležitou úlohu především v období tzv. napodobujícího žvatlání, kdy dítě začíná poslouchat vlastní řečové projevy a zapojuje sluchovou kontrolu.

Sluchové vnímání se rozvíjí velmi rychle. Pokud má dítě sluchovou vadu, rozvíjí se přiměřeně stupni a typu sluchové poruchy. Jde-li o vrozenou hluchotu, nemůže se řeč rozvinout přirozenou cestou.

2.4.2 Vnější faktory

Vnějších faktorů, které působí na dítě a rozvoj jeho řeči je mnoho. Můžeme zmínit vliv prostředí, ve kterém žije, vliv výchovy, přiměřenost, množství a kvalitu řečových podnětů atd. Většinu těchto faktorů tedy ovlivňuje především rodina.

Faktory, kterými může rodina ovlivňovat řečový vývoj dítěte, se pokusíme shrnout do následujících bodů:

- **Struktura rodiny:** Vývoj řeči je ovlivňován nejen složením rodiny, ale i dalšími aspekty jako je majetkové, profesní, či sociální postavení a zázemí rodiny; úroveň vzdělání rodičů.

Příhoda (in Lechta 2002) tvrdí, že dítě hovoří skoro stejně jako jeho rodinné prostředí. Právě toto prostředí je pro dítě vzorem nejen řečovým, ale i vzorem chování. Řečový základ, který si dítě v tomto prostředí osvojí (základy výslovnosti, přízvuk, jazykový cit), ho provází téměř celý život. Znalosti, které získá během života (např. ve škole), jsou jakousi nadstavbou těchto základních znalostí.

- **Výchovný styl:** Nebezpečný je příliš tolerantní či příliš autoritativní výchovný styl.

- Řečový vzor: Dítě potřebuje ke správnému vývoji vhodný řečový vzor. Vyskytuje-li se v jeho nejbližším okolí někdo s narušenou komunikační schopností, může to vést k nesprávnému řečovému vývoji i u dítěte.
- Nadbytek/nedostatek podnětů: Oba tyto faktory mohou vést k nesprávnému vývoji řeči. Klenková (2000) dále zdůrazňuje nutnost poskytovat dítěti dostatek podnětů pro jeho celkový rozvoj a správný řečový vzor. Není však důležité jen kvantita, ale i kvalita řečových podnětů. Z hlediska kvantity je důležité přiměřené, resp. vyvážené množství řečových podnětů. Je třeba, aby bylo podnětů nejen dostatečné množství, zároveň jich ale nesmí být přemíra. V obou případech může být vývoj řeči narušen. Z hlediska kvality, jde o poskytnutí správného mluvního vzoru. Dítě by mělo vyrůstat v prostředí, kde se hovoří spisovným jazykem a stejně tak by členové tohoto prostředí neměli trpět komunikační poruchou.
- Nepřiměřenost požadavků na dítě: Rodina by měla respektovat věk, dosažený stupeň vývoje a také zájmy dítěte.
- Vliv médií: Negativní vliv na vývoj dítěte má především přílišné trávení času u počítače, televize, mobilních telefonů apod. Časté sledování obrazovky a nevhodný výběr pořadů může mít řadu negativních důsledků: omezení rozvoje fantazie; oslabení sluchové pozornosti dítěte; chyby v artikulaci; omezení schopnosti empatie aj.
- Nedostatek pohybu: Jak již bylo řečeno, rozvoj motoriky je úzce svázaný s rozvojem řeči. Nedostatek pohybu se může odrazit v oblasti psaní, čtení i výslovnosti dítěte.
- Bilingvismus: V rodinném dvojjazyčném prostředí jde zpravidla o přirozený vývoj a zpravidla má také dobré výsledky. Naopak u rodin, které nejsou dvojjazyčné, ale snaží se dítě naučit jazyk uměle, může dojít k řadě problémů, např. ve vývoji řeči či v osvojování mateřského jazyka.

2.4.3 Vliv matky na vývoj dítěte

Přední roli ve vývoji řeči dítěte hrají rodiče. Až po nich jsou v řadě další členové rodiny, kteří dítě obklopují. Toto prostředí je pro dítě vzorem chování i řeči, zdrojem informací a podnětů. (Lechta, 2002)

Vztah rodičů k dítěti se buduje již v prenatálním období. Lechta mluví o plodu jako o aktivní bytosti, která reaguje na různé podněty zprostředkované matčiným tělem a stejně tak matky vnímá projevy svého dítěte. Dítě reaguje na prudší matčiny pohyby, emoce, pravděpodobně také slyší tlukot jejího srdce, vnímá rytmus její chůze. Prostřednictvím projevů dítěte je také matka schopna odhadnout temperament dítěte. (Matoušek 1997)

Již z předchozího vyplývá, že kontakt s matkou je velice důležitý. Navázání takového kontaktu je pro většinu matek intuitivní. Dítě a matka spolu zpravidla komunikují přirozeně – hlasem, vzájemnými dotyky, dechem. Matka na dítě mluví, hraje si s ním, zpívá mu, vypráví. Svou péčí a zájmem dává matka dítěti jistotu a pocit lásky. Pokud dítě takový pocit nezažívá, může to mít negativní vliv na jeho další vývoj.

Důležitým momentem pro vztah matky a dítěte, zejména v prvních týdnech a měsících života, je kojení. Šulová (2010) vnímá kojení jako základní interakci mezi dítětem a matkou. Matoušek (1997) ho označuje za psychologicky významnou zkušenost, která posiluje pouto mezi matkou a dítětem.

V naší současné společnosti stále přetrvává model, kdy muž převažuje v profesní oblasti a žena v domácnosti. (Pravdová, 2007) Zpravidla právě matka je z rodičů ten, kdo s dětmi tráví více času, zajišťuje jim každodenní péči, organizuje volný čas a samozřejmě zastává velice důležitou roli ve výchově dětí a jejich rozvoji, poskytuje jim citové zázemí.

V prvních letech života dítěte je matka s dítětem zpravidla doma. Můžeme říci, že je jakýmsi průvodcem, který dítěti pomáhá se rozvíjet.

Jaké jsou tedy role matky ve vývoji dítěte?

- Poskytovat dítěti dostatek podnětů, komunikovat s ním. Zpočátku jde nejvíce o komunikaci pomocí doteků, hlasových vjemů, očního kontaktu. Později je třeba často na dítě mluvit, opakovat, co říká, říkat mu nová slova, říkat a učit ho říkanky,

písničky, básničky aj.; napodobovat okolní zvuky – dopravních prostředků, zvířat či hudebních nástrojů.

- Prohlížet si s dítětem knížky, číst, vyprávět.
- Zpívat dítěti a s dítětem. Zpěv ovlivňuje nejen řečový vývoj dítěte, ale i vývoj psychický.
- Nechat dítě pozorovat a zkoumat svět kolem sebe a být mu v tomto zkoumání nápomocná.
- Nechat dítě tvořit, hrát si s ním.
- Omezit čas, který dítě stráví u televize, počítače či mobilního telefonu.
- Socializovat dítě – seznamovat ho s jinými dětmi, navštěvovat dětské skupiny.
- Poskytnout dítěti citovou oporu, vytvářet kolem něj příjemné prostředí, věnovat mu svůj čas.
- Respektovat vývoj dítěte a jeho věk, nepeskovat ho za chyby, dát mu dostatek času a trpělivosti, aby se mohlo rozvinout.

2.5 Narušená komunikační schopnost

Narušená komunikační schopnost je jedním ze základních pojmů logopedie. I zde narážíme na problém definice tohoto pojmu. Vzhledem k šíři této problematiky je to obtížné. Nejvýstižnější definici poskytuje dle Klenkové (2006) Lechta:

„Komunikační schopnost jednotlivce je narušena tehdy, když některá rovina (nebo několik rovin současně) jeho jazykových projevů působí interferenčně vzhledem k jeho komunikačnímu záměru. Může jít o foneticko-fonologickou, syntaktickou, morfologickou, lexikální, pragmatickou rovinu nebo o verbální i nonverbální, mluvenou i grafickou formu komunikace, její expresivní i receptivní složku.“

Pojem narušená komunikační schopnost v současné době pojímá všechny poruchy, se kterými se můžeme ve vývoji dětské řeči setkat. (Bytešníková, 2012)

Narušení komunikační schopnosti může být trvalé nebo přechodné, vrozené nebo získané, hlavním, dominantním symptomem, nebo symptomem, případně důsledkem jiného dominantního postižení, poruchy, onemocnění (potom hovoříme o symptomatických poruchách řeči). Narušení může být úplné nebo částečné. (Lechta, 1990)

Příčiny narušené komunikační schopnosti můžeme dělit na orgánová nebo funkční. Příčiny můžeme dále třídit podle časového, lokalizačního a symptomatického hlediska.

Příčiny z časového hlediska mohou být prenatální, perinatální i postnatální. Z lokalizačního hlediska mluvíme nejčastěji o příčinách jako jsou genové mutace, aberace chromozomů, vývojové odchylky, orgánová poškození receptorů, centrální nervové soustavy i efektorů, nepříznivé vlivy prostředí. (Klenková, J. 1998) Symptomatické poruchy řeči lze definovat jako narušení komunikační schopnosti, které doprovází jiné, dominující postižení, případně poruchy a onemocnění. (Lechta, 2008).

Podle symptomu, který je pro daný typ narušení nejtypičtější, lze podle Lechty (1990) dělit narušenou komunikační schopnost do 10 kategorií:

1. vývojová nemluvnost (vývojová dysfázie)
2. získaná orgánová nemluvnost (afázie)
3. získaná psychogenní nemluvnost (mutismus)
4. narušení zvuku řeči (rinolalie, palatolalie)
5. narušení fluence (plynulosti) řeči (tumulus sermonis, balbuties)
6. narušení článkování řeči (dyslalie, dysartrie)
7. narušení grafické stránky řeči
8. symptomatické poruchy řeči
9. poruchy hlasu
10. kombinované vady a poruchy řeči

2.5.1 Kategorie narušené komunikační schopnosti (klasifikace dle Klenkové, 2006)

2.5.1.1 *Narušený vývoj řeči*

Opožděný vývoj řeči

Dle Klenkové (2006) můžeme mluvit o *opožděném vývoji řeči* ve chvíli, kdy dítě ve třech letech mluví méně než ostatní děti v tomto věku. V takové situaci je třeba nejprve vyloučit některá omezení a vady, které by mohly opožděný vývoj řeči způsobovat. Např. vady sluchu, zraku, poruchy intelektu, autismus, vady mluvidel aj.

Původcem opožděného vývoje řeči mohou být různé faktory, např. nepodnětné prostředí, celková nezralost dítěte, lehká mozková dysfunkce, genetické zatížení aj.

Věnujeme-li dítěti s opožděným vývojem řeči dostatečnou péči a pozornost, a to nejen v oblasti řečového vývoje, ale také v oblasti jeho celkového vývoje, je možné jeho opoždění zcela vyrovnat.

Vývojová dysfázie

Tzv. specificky narušený vývoj řeči. Jde o centrální poruchu komunikační schopnosti, která se projevuje ztíženou schopností nebo neschopností naučit se verbálně komunikovat, přestože podmínky pro rozvoj řeči jsou přiměřené. (Škodová, Jedlička a kol., 2003) Nejnápadnějším symptomem bývá většinou výrazné opoždění řeči, ke kterému se přidružují i deficity v jiných oblastech. Osoby s dysfázií mají deficit v psychické a sociální oblasti, lehce se unaví, mají nedostatky v oblasti motoriky, zrakového a sluchového vnímání i v paměťových oblastech. (Bytešníková, 2012)

Afázie

Jde o získané narušení komunikační schopnosti. Toto postižení je charakteristické ztrátou již vyvinuté, naučené schopnosti dorozumívat se řečí v důsledku ložiskového postižení mozku. K nejčastějším příčinám vznik afázie patří cévní mozkové příhody, úrazy mozku, mozkové nádory, encefalitidy, intoxikace CNS, či degenerativní onemocnění CNS. Příznaky afázie se projevují v různých kombinacích, množství a kvalitě. Může tedy zasáhnout různé složky řeči v různém množství. (Klenková, 2006)

U dětí se může objevit tzv. **dětská vývojová afázie**, která postihuje řeč v průběhu jejího vývoje. Míra následků této afázie se projevuje podle toho, kdy byl mozek postižen, resp. v jaké vývojové fázi, a také podle toho, jak je dítě celkově vyspělé. (Klenková, 2006)

Mutismus

Klenková (2006, s. 92) uvádí, že mutismu znamená „*oněmění, jedná se o nepřítomnost nebo ztrátu řečových projevů, která není podmíněně organickým poškozením centrálního nervového systému.*“

Mutismus tedy může být projevem nějakého akutního onemocnění, ale může se projevit také jako reakce na stresovou situaci, jako následek nějakého traumatu, v důsledku přetěžování apod.

U dětí se objevuje tzv. **elektivní mutismus**. Ten obvykle vzniká jako následek stupňujících se obav ze selhání v určitých situacích. (Lechta, 1990). Jeho příčinou mohou být např. přehnané nároky okolí. Některé děti v těchto případech komunikují alespoň částečně (např. neverbálně či šeptem). (Klenková, 2006)

2.5.1.2 Narušení zvuku řeči

Rinolalie

Rinolalie, čili huhňavost, postihuje jak zvuk řeči, tak artikulaci. Jde o patologické snížení nebo zvýšení nosovosti. Podle typu rozlišujeme huhňavost na otevřenou (zvýšená nosovost), zavřenou (snížená nosovost) nebo smíšenou (střídání zvýšené a snížené nosovosti). Příčiny zavřené huhňavosti jsou organické, např. zduřelé sliznice v dutině nosní a nosohltanové, zbytnělá nosní mandle, polypy, dále vrozené anatomické změny, nesprávné dechové postupy aj. Příčiny otevřené huhňavosti jsou také organické, např. změny patrohltanového uzávěru, obrny měkkého patra, rozštěpy patra. (Klenková 2006)

Příznakem huhňavosti jsou otevřená ústa, potíže při jídle, chrápání aj. Ve výslovnosti je rinolalie patrná především u výslovnosti nosových hlásek (m, n, ň).

Palatolalie

Palatolalie znamená vadu řeči, jejíž příčinou je rozštěp patra, příp. rozštěp rtu a patra. Jde o vývojovou vadu. K rozštěpům tohoto typu dochází v průběhu čtvrtého až devátého týdne nitroděložního vývoje. (Klenková 2006) Jejich příčinou může být jednak dědičnost, jednak některé vnější příčiny (např. virové infekce matky, užívání nevhodných léků, kofein, drogy, rentgenové záření, nesprávná výživa, úrazy matky aj.)

Z hlediska vývoje řeči se palatolalie projevuje změnou artikulace hlásek a huhňavostí. U některých dětí může dojít i k opožděnému vývoji řeči.

2.5.1.3 Narušení plynulosti řeči

Koktavost

Koktavost je jednou z poruch plynulosti řeči. Dochází při ní k narušení koordinace

mluvních orgánů podílejících se na mluvení, což zapříčiňuje neplynulost v mluvení. Lechta (2003, s. 317) Příčiny této poruchy nejsou úplně jasné, může k nim patřit dědičnost, psychotrauma, přetížení, tlak okolí, nesouměrná činnost mozkových hemisfér aj.

K projevům koktavosti patří opakováním prvních hlásek či slabik ve slově, tvrdými hlasovými začátky a protahováním slabik. U nejtěžších forem není jedinec téměř schopen mluvit. Současně s poruchami řeči se mohou objevit tiky, grimasy, mrkání škubání a jiné neverbální projevy.

Breptavost

Breptavost je další z poruch plynulosti řeči. Lechta (1990) popisuje breptavost jako poruchu plynulosti řeči, pro niž je typické extrémně zrychlené tempo řeči, která se často stává až nesrozumitelným. K dalším příznakům patří opakování, vynechávání slabik, narušená artikulace, poruchy dýchání, poruchy hlasu. (Bytešníková, 2012)

Možnými příčinami této poruchy mohou být dědičnost, nesprávný řečový vzor, poruchy v dominanci hemisfér. (Bytešníková, 2012)

2.5.1.4 Narušení článkování řeči

Dyslalie

Dyslalie, čili patlavost je nejčastější poruchou komunikační schopnosti. Jde o poruchu artikulace hlásek, o neschopnost užívání jedné hlásky nebo skupiny hlásek dle řečových zvyklostí daného jazyka, ostatní jsou hlásky vyslovovány správně.

Dvořák (2007) definuje dyslalii jako nesprávnou výslovnost hlásek, při které se určitá hláska v řeči konstantně zvukově odlišuje od kodifikované normy daného jazyka. Znamená to, že je tvořena na jiném místě, nebo jiným způsobem oproti stanovené fonetické normě.

U dyslalie je třeba rozlišovat, zda jde o nesprávnou výslovnost, která je přechodným jevem, nebo o vadnou výslovnost, která přetrvává. (Klenková, 2006)

Dyslalie neboli patlavost uvádí Klenková (1998) jako poruchu artikulace, neschopnost užívání jedné hlásky nebo skupiny hlásek dle řečových zvyklostí daného jazyka, kdy jsou ostatní hlásky vyslovovány správně. U dyslalie je nutné rozlišit, zdali se jedná o nesprávnou výslovnost, která je jevem přechodným, fyziologickou dyslalii nebo o výslovnost vadnou, která přetrvává i po dokončení samotného vývoje řeči.

Sovák (1978) považuje za příčiny vzniku dyslalie nesprávný řečový vzor, poruchu sluchu nebo sluchové percepce, nedostatky ve fonemické diferenciaci, poruchy centrální

nervové soustavy, nedostatek citů, motorickou neobratnost, anomálii mluvních orgánů a nesprávný postoj okolí k mluvním projevům dítěte. Pokud se dyslálie týká izolovaných hlásek, hovoříme o dyslálii hláskové, u dyslálie slabikové dochází k disimilaci, u dyslálie slovní vynechává dítě ve slově slabiky nebo je přesmykuje.

Dysartrie

Dysartrie je motorická porucha řeči, jde o narušení artikulace jako celku. Příčinou této poruchy je organické poškození nervového systému, ke kterému může dojít již během těhotenství, během porodu, v prvních měsících života dítěte, ale i v pozdějším věku. Jde např. o krvácení do mozku, překotný porod, přidušení dítěte, zánět mozkových blan, úrazy hlavy, nádory aj. Setkáváme se s ní také často u dětí s mozkovou obrnou.

U dysartrie je narušena nejen artikulace, objevuje se také porucha dýchání, tvorby hlasu nebo rezonance. V některých případech se objevuje úplná neschopnost artikulace označovaná jako **anartrie**. (Klenková, 2006)

2.5.1.5 Poruchy hlasu

Narušení komunikační schopnosti může v některých případech způsobovat i poruchy hlasu. Může být narušena síla hlasu, jeho výška, kvalita či flexibilita, případně může dojít ke kombinaci. Příčinou takových poruch může být nějaké onemocnění (nachlazení, nádorové onemocnění aj.), přemáhání hlasu či špatné využívání. Poruchy hlasu se mohou vyskytnout kdykoliv v životě člověka a jejich příčiny mohou být rozmanité. Jejich léčbou se zabývají specialisté ve foniatrii a ORL.

2.5.1.6 Symptomatické poruchy řeči u dětí

„Symptomatické poruchy řeči definujeme jako narušení komunikační schopnosti doprovázející jiné, dominující postižení, případně poruchy či onemocnění“. (Lechta, 2011, s. 52) Řečové poruchy bývají v tomto případě charakteristickým symptomem dominujícího postižení. Tyto poruchy se nejčastěji vyskytují u jedinců s mozkovou obrnou, mentálním postižením, u sluchově a zrakově postižených. (Lechta, 2011)

2.5.1.7 Narušení grafické podoby řeči

Mezi narušení grafické podoby řeči řadíme specifické vývojové poruchy učení, mezi které se řadí dyslexie, dysgrafie, dysortografie a dyskalkulie. Tyto poruchy se projevují obtížemi v mluvení, porozumění mluvené řeči, problémy se čtením psaním nebo počítáním. (Klenková, 2000)

2.5.1.8 Kombinované vady

O kombinovaných vadách a poruchách řeči mluvíme tehdy, když se u jednoho člověka vyskytnou dvě či více postižení, která spolu příčinně nesouvisejí. Nedostatky se projevují ve všech oblastech vývoje. (Klenková, 2006)

3. Komunikační dovednosti z hlediska věku

Jak již bylo řečeno dříve, hranice mezi jednotlivými vývojovými etapami jsou do jisté míry individuální a je třeba respektovat potřeby a rozvoj dítěte.

V prvních třech letech života projde dítě úžasným vývojem, ať už z hlediska motoriky, komunikace či jiných aspektů. Z hlediska komunikace jde o přechod od novorozence, který upoutává své okolí především křikem až k malému dítěti, které je schopno komunikovat se svým okolím, tvořit slova, věty, používat gesta.

Východiskem pro následující kapitoly se stala především práce K. Horňákové, S. Kapalkové a M. Mikulajové „*Jak mluvit s dětmi od narození do tří let*“. (Horňáková a kol., 2009)

3.1 První rok

V tomto období se dítě snaží upoutat své okolí a komunikovat s ním jednak křikem, který přechází v broukání a na přelomu prvního a druhého roku v první slova, jednak gesty.

Přibližně do 8. měsíce věku dítěte můžeme mluvit o období *nezáměrné komunikace*. (Horňáková a kol., 2009) Jde o období, kdy je komunikace dítěte jaksi bezděčná, nezáměrná. V prvních třech měsících života reaguje dítě na své okolí reflexivně. Již první křik novorozence je označován jako reflexní. Jde o reakci na změnu prostředí a teploty. Křik dítěte je zpočátku jednotný a slouží jako hlavní způsob komunikace. Později se začíná diferencovat podle toho, jakou potřebu či pocity dítě vyjadřuje. Nejbližší okolí, především matka se poměrně brzy naučí tyto difference rozlišovat. (Šulová, 2004).

Ve druhém měsíci se objevují další komunikační prostředky. Jednak jde o oční kontakt (dítě již umí udržet oční kontakt, umí očima sledovat pohybující se předmět ve svém zorném poli), jednak dává své pocity najevo pomocí pohybů těla a končetin a pomocí mimiky. Koncem druhého měsíce se objevuje jako silný komunikační nástroj *úsmev*, kterým reaguje na hlas nebo tvář známé osoby. Později se také objevuje *smích* jako vyjádření radosti při hrách s rodiči. (Horňáková a kol. 2009)

Ve stejném období se také přidává *broukání*. Nejprve jde jen o zvuky, které připomínají některé souhlásky a slabiky, později se objevují i řetězce zvuků *mamamam* aj.) Ještě však nejde o konkrétní slova. Takové zvuky a řetězce jsou zcela nezáměrné a nic neoznačují.

S rozvojem pohybových schopností začíná dítě objevovat svět kolem sebe. Dítě zkouší nejprve věci uchopovat, naučí se převalovat, zvedat hlavičku. Je aktivnější a začíná dělat „náhodné objevy“. Začíná také napodobovat jednoduché pohyby těla dospělých ze svého okolí (např. kývání hlavou, tleskání, bouchání). V osmém měsíci už se dítě plazí, některé z dětí lezou po čtyřech nebo dokonce s oporou stojí. Díky tomu dochází k určitému osamostatnění, dítě může objevovat věci kolem sebe i samo, bez dospělých. (Horňáková a kol., 2009)

Kolem 7. měsíce se jako způsob komunikace objevují také *gesta*. K prvním gestům dítěte patří natahování ručiček k věci svého zájmu a postupně se k němu přidávají i další. Zpočátku jde především o vyžadování něčeho, ukazování na něco, podávání a ukazování. Mluvíme o tzv. *univerzálních gestech*, tj. o gestech, která se objevují u všech dětí na celém světě přibližně ve stejné době. (Horňáková a kol., 2009)

Od 8. Měsíce již mluvíme o *období záměrné komunikace*. Dítě je díky pohybovému vývoji (sezení, lezení, kolem 12. měsíce první krůčky) nejen aktivnější, ale také samostatnější. Pokud přeci jen potřebuje pomoc dospělých, snaží se je různými způsoby přivolat – křikem, žvatláním či prosebným pohledem. Rozvíjí také svá gesta. Dle Horňákové a kol. (2009) mají první gesta tyto znaky:

- Dítě se při nich podívá na komunikačního partnera
- Většinou je provází křikem nebo vydáváním zvuků, vokalizací
- Záměrné pohyby dokáže opakovat (nejméně dvakrát), a to proto, abyste je pochopili

Právě v období, kdy dítě začíná používat taková gesta, začínáme mluvit o záměrné komunikaci. K univerzálním gestům přibývají další, např. tleskání, mávání, prosba o jídlo a pití. Dítě už je tedy vědomě schopno vyjádřit své potřeby. Zvláště důležité je pro dítě vyjádření nesouhlasu. Ten umí vyjádřit řadou pohybů – kopáním, otáčením hlavy aj.

Díky rozvoji pohybových schopností a hrám začíná dítě více zkoumat okolní svět. Objevuje předměty kolem sebe a díky tomu zlepšuje jednak jemnou motoriku (lepší úchop), jednak rozvíjí svůj myšlenkový svět – uvědomuje si stálost předmětů, chápe jednoduchou příčinu a důsledek, zkouší poznávat, jak věci fungují. (Horňáková a kol., 2009)

Koncem prvního roku života se kromě motoriky a myšlení vyvíjí také porozumění řeči. Dítě už by mělo být schopno reagovat na „ne“. Na přelomu 1. a 2. roku života se již také objevují první slova. Zpočátku se ještě podobají zvukům, které dítě slyší kolem sebe. Na rozdíl od předcházejících zvuků, ale tato slova již označují nějaké konkrétní předměty, činnosti aj. – už mají svůj význam. Někdy dokonce nahrazují celé věty. (Horňáková a kol., 2009)

3.2 Druhý rok

Ve druhém roce dítě stále zdokonaluje své komunikační schopnosti, a to především v oblasti mluvení a gest. Na počátku tohoto období ovládá dítě až 16 slov a několik gest. Přibližně v polovině období obsahuje jeho slovní zásoba 50-70 slov a přibližně 15 gest, dvouleté dítě již zvládá 300 slov. Velice důležitý je v tomto období rozvoj sluchových schopností a také schopností mozku rozlišovat a kódovat hlásky mateřského jazyka. (Horňáková a kol., 2009)

Slovy a gesty dítě vyjadřuje především své potřeby, přání či pocity. Prvními slovy děti označují více různých předmětů, skutečností, dějů, které mají z pohledu dítěte něco společného. Někdy se za jednotlivými slovy skrývají i celé věty. Rodiče se snaží význam slov dešifrovat, a pokud se jim to nedaří, může z toho být frustrováno a podrážděně reagovat (křik, zlost, pláč). (Horňáková a kol., 2009)

Stejný význam jako slova mají pro dítě v tomto období i gesta. Zpočátku je dítě používá střídavě – gesta používá tam, kde se neumí vyjádřit slovy. Později je spojuje – ke každému gestu přidá i slovo, význam mají stejný. (Horňáková a kol., 2009)

Přibližně v polovině druhého roku vytváří dítě „dvouslovné věty“ – spojuje slovo a gesto, nebo dvě gesta. Mohou vznikat také tzv. *opisná gesta*. Vznikají tehdy, když dítě neumí nějakou skutečnost vyjádřit slovy. Tato gesta vymizí ve chvíli, kdy je vystřídá slovo. Slova se postupně zdokonalují, a to nejen po zvukové stránce, ale také po stránce obsahové. Na základě svých nových poznatků o okolním světě, začíná dítě posuzovat věci kolem sebe objektivněji. To vše se odráží i v pojmenovávání věcí. Namísto subjektivních pocitů a vnímání se v pojmenování věcí odrážejí jejich objektivní vlastnosti. (Horňáková a kol., 2009)

Před koncem druhého roku života začíná dítě kombinovat slova a používá *dvouslovné věty*. To také znamená, že dítě již dokáže lépe popsat, jaké jsou věci

a co se s nimi děje. Objevují se také první otázky „Kde je?“. Zpočátku jsou tyto dvouslovné věty ještě „nedokonalé“ – dítě „skládá“ slova k sobě, nesklouje, a vyjadřuje jen to, co považuje za důležité (všechno ostatní mohou dospělí vidět nebo jim to dítě ukáže). Velice brzy se ale v řeči objeví i zjednodušená gramatika. Dítě o sobě nejprve mluví jen ve 3. osobě a mluví „tady a teď“ – vyjadřuje především to, co právě vidí a co se s ním děje. Později se jeho vnímání času začíná měnit a do řeči se vkrádají i věty v minulém čase. Dítě se v tomto období také posouvá i v motorickém vývoji – chodí, dokáže utíkat či chodit po schodech. To mu opět otevírá možnosti k dalšímu poznávání a rozvoji. (Horňáková a kol., 2009)

„S dvouletými dětmi se dá rozmlouvat. Dokážou odpovídat na otázku, ale zároveň se i ptát, komentovat, co se okolo nich děje nebo co se právě stalo. Používají mnoho jednoslovných, ale i dvouslovných vět. Řeč často doplňují výraznými gesty.“ (Horňáková a kol., 2009, s. 98)

3.3 Třetí rok

Dítě ve 3. roce života má za sebou již veliký pokrok a dalším vývojové mezníky ho ještě čekají. V tomto období již začíná být samostatné, mluví, rozumí a umí respektovat mnohá pravidla, umí si hrát. Pokrok je znát i v pohybových schopnostech.

Z hlediska komunikace dítě v třetím roce života vylepšuje svou řeč ať už po zvukové, obsahové či gramatické stránce. Významně se dále rozšiřuje také slovní zásoba. Významným pokrokem je přechod k trojslovným kombinacím. Dítě začne spojovat tři gesta, ve hře spojuje tři činnosti a brzy se objeví i první trojslovné věty. Typická je také otázka „Co to je?“ Dítě však nezajímá jen pojmenování předmětu, ale také to, jak věc funguje. Později se přidají i další otázky „Kdo je to?“ a „Co se stalo?“. Díky této zvědavosti významně narůstá slovní zásoba dítěte (až 500 slov) a dostávají se do ní i další slovní druhy – výrazy spojené s časem a místem, předložky, přídavná jména i některá zájmena (osobní zájmena, takový). *„Dítě začíná chápat jednoduché časové a prostorové vztahy a mluví o nich. Je to zvláště díky rozvoji paměti a představ, který nastává po druhém roce života a projevuje se nejen v řeči, ale i v celkovém psychickém životě dítěte, především v jeho hře, kresbě a myšlení.“* (Horňáková a kol. 2009)

Do slovní zásoby se dostávají také slova „chci, nechci“, „děkuji“, „prosím“ a „já sám/a“. Dítě tím dává najevo svou samostatnost, přichází tzv. období vzdoru, kdy dítě nedokáže řešit všechny situace, které přicházejí. (Horňáková a kol., 2009)

Ve druhé polovině tohoto období dochází k dalším významným komunikačním mezníkům – dítě používá delší věty (3-5 slov) a začíná je spojovat v souvětí a rozvíjejí tzv. vypravěčské schopnosti. Tento vývoj nesvědčí jen o pokroku v řeči, ale také o myšlenkovém rozvoji dítěte. Spojování vět znamená také spojování myšlenek. Své myšlenky v tomto období již dítě dokáže upínat k jednomu tématu – jednoduše a stručně vypráví o tom, co se stalo v nedávné minulosti. Jde o zážitky, které v dítěti zanechaly hluboký citový dojem. Vypravování je zpočátku tzv. v kupě – dítě mluví v jednoduchých větách a vyjmenovává např. co dělá. Opravdu první jednoduchý příběh s příčinnými či časovými souvislostmi dokáže dítě vytvořit až na konci třetího roku. (Horňáková a kol., 2009)

Zdokonaluje se také výslovnost a rozvíjí slovní zásoba (na konci 3. roku až 1000 slov). Takové prudké tempo vývoje řeči může přinést i určité komplikace – může dojít k poruchám plynulosti řeči, které připomínají koktavost. Významné pokroky můžeme dále zaznamenat i ve vývoji motoriky či poznávání. K oblíbeným hrám patří pohybové, konstrukční či symbolické hry. V průběhu těchto her se také dítě snaží své činnosti plánovat a popisovat. V tomto období se také dítě při hrách více socializuje s vrstevníky, učí se spolupracovat. (Horňáková a kol., 2009)

Praktická část

4.Charakteristika a zaměření výzkumu

V praktické části této práce bych se ráda zaměřila na zjištění, zda a jakým způsobem se matky dětem v oblasti komunikace věnují a kolik času děti tráví při sledování médií a využíváním různých technologií (televize, počítač, tablet, mobilní telefon).

Řečové centrum dětí se nejintenzivněji vyvíjí do tří let věku. S jeho rozvojem je spojen také motorický vývoj, a to nejen v oblasti ortomotoriky. Pro rozvoj dítěte je důležitá i hrubá a jemná motorika, díky jejichž rozvoji může dítě objevovat a poznávat svět kolem sebe. Období do tří let věku je také doba, kdy dítě tráví zpravidla všechnen čas či jeho většinu s matkou. Kontakt mezi matkou a dítětem se začíná rozvíjet již v prenatálním stavu. V několika následujících letech je matka pro dítě průvodcem a partnerem na jeho cestě rozvoje schopností a poznávání světa.

Pro dítě je nesmírně důležité podnětné prostředí. Ke správnému řečovému rozvoji potřebuje vhodný mluvní vzor, sociální a citové zázemí, přiměřený a vyvážený výchovný styl, dostatek kvalitních podnětů. Pokud dětem některé z těchto faktorů ve vývoji chybí, nemusí jeho řečový vývoj probíhat správně.

Odborníci se v současnosti shodují na tom, že problémy v komunikačních dovednostech dětí způsobují převážně následující faktory:

- Předčasné porody, vícečetná těhotenství po umělé oplodnění (např. nízká porodní váha dětí a jiné problémy)
- Nedostatek pohybu.
- Nedostatek podnětů: Dětem chybí povídání si, čtení pohádek, učení/říkání hádanek, říkadel, písniček atd. Děti tak netrénují pozornost, paměť, mluvidla, netrénuje se porozumění obsahu.
- Přemíra techniky. Děti se nesoustředí, chybí jim slovní zásoba, špatná výslovnost.

Cílem výzkumu v této práci je zjistit zda a jakým způsobem se matky opravdu věnují svým dětem, zda jim věnují dostatek času a pozornosti pro správný řečový vývoj. Současně

bych se ráda zaměřila na množství času, který dítě tráví u počítače, televize apod. Média a jejich vliv na děti jsou v současné době diskutovaným tématem. Přílišné sledování médií ovlivňuje soustředěnost dětí, ale také artikulaci či slovní zásobu především v důsledku sledování nevhodných pořadů, animovaných filmů a pohádek a také příliš dlouhé doby, kterou dítě např. u televize stráví.

5. Výzkumné úkoly a hypotézy

Pro výzkum byly stanoveny následující výzkumné úkoly a hypotézy:

1. Výzkumný úkol: *Jakou roli hrají matky v komunikačních dovednostech dětí?*

Hypotéza 1: Matky by měly dětem poskytovat dostatečné množství kvalitních podnětů pro jejich řečový vývoj a podporovat je v aktivitách, které k takovému vývoji mohou přispívat. Matky málo podporují děti v hudebních aktivitách, zejména zpěvu.

2. Výzkumný úkol: *Kolik času věnují matky v komunikaci dětem?*

Hypotéza 2: Současné matky věnují dětem méně času na úkor vlastních aktivit či brzkému návratu do zaměstnání.

3. Výzkumný úkol: *Proč má v dnešní době tolik dětí problémy s řečí?*

Hypotéza 3: Řečový vývoj se nevyvíjí správným směrem, pokud se dítě nepohybuje v dostatečně podnětném prostředí. Velký vliv na řečový vývoj mají v současné době média. Dost často jimi rodiče suplují čas (a zábavu), který by měli sami strávit s dítětem. V důsledku přemíry času, které dítě např. u televize či počítače stráví, a nevhodného výběru pořadů, může dojít k negativnímu ovlivnění řečového vývoje.

6. Metodologie výzkumu

6.1 Místo, doba, výzkumné soubory

Výzkumné šetření probíhalo v průběhu října – ledna 2020/2021. Vzhledem k současné epidemiologické situaci probíhalo elektronickou cestou.

Pro dotazníkové šetření bylo osloveno celkem 30 žen ve věku 38 – 46 let ze středních Čech.

Pro rozhovor byly z předchozího vzorku osloveny čtyři ženy ve věku 38-42 let.

- Žena ve věku 38 let, 3 děti ve věku 5,8 a 10 let; první z dětí špatná výslovnost s,z,c,š,ž,č; pravidelná návštěva logopeda
- Žena ve věku 42 let, 1 dítě, 12 let, problémy s výslovností s,z,c,š,ž,č,r,ř; pravidelné návštěvy logopeda
- Žena věk 40 let, 2 děti ve věku 10 let a 2 roky, bez problémů výslovnosti
- Žena věk 42 let, 2 děti ve věku 10 a 15 let, bilingvní rodina

6.2 Metody a metodika výzkumu

Pro realizaci výzkumu byly využity dvě metody: dotazníkové šetření (kvantitativní dotazník) a polostrukturovaný rozhovor.

6.2.1 Dotazník

Pro potřeby výzkumného šetření byl vytvořen dotazník s 29 otázkami. Otázky byly převážně polootevřené s možností dopsat k odpovědi vlastní názory a postřehy. Byly seřazeny podle témat/okruhů: úvodní - (věk, počet dětí, věk dětí apod.); společně trávený čas a aktivity; řečové podněty (povídání si, čtení aj.); média.

Vzhledem k aktuální epidemiologické situaci byl dotazník rozeslán elektronicky pomocí aplikace Google Forms. Tato aplikace je uživatelsky poměrně snadným nástrojem jak pro zadavatele, tak pro respondenty. Umožňuje pokládat různé typy otázek s různými

možnostmi odpovědí. Pro potřeby tohoto výzkumného šetření byly vybrány především typy otázek, ke kterým bylo možno dopsat kratší či delší poznámku.

6.2.2 Polostrukturovaný rozhovor

Pro podrobnější šetření byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru. Tato metoda umožňuje reagovat během rozhovoru pružněji na probíraná témata, případně se zaměřit na nějaké konkrétní téma, které během rozhovoru vyvstalo. Základní témata vycházela z dotazníku (rozhovory probíhaly až o jeho vyplnění), na jehož základě byla vytvořena další struktura otázek pro jednotlivé rozhovory.

Rozhovory byly celkem čtyři, vzhledem k aktuální situaci probíhaly také elektronicky prostřednictvím aplikace Google Meet. Tato aplikace umožňuje setkání v reálném čase a není ani příliš náročná na technické vybavení.

7. Prezentace získaných údajů

7.1 Dotazník

Otázky dotazníku byly rozděleny do několika tematických okruhů: Úvodní otázky, Řečové podněty, Společně trávený čas, Média. Všechny odpovědi směřovaly ženy k prvnímu narozenému dítěti do 3 let jeho věku.

7.1.1 Úvodní otázky

Úvodní část dotazníku zjišťovala jednak současný věk matek, jednak věk matek v době prvního porodu. Dále informace o těhotenství a porodu a informace, zda má dítě komunikační problémy.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 30 žen ve věku 38-46 let. První porod proběhl mezi 25-40 lety. Ve většině případů šlo o přirozené těhotenství (jen jedna žena uvedla IVF) a převažuje také bezproblémový porod. Komplikace u porodu uvedlo 10 žen.

Následující tabulka (Tab.1) ukazuje věk matek v době prvního porodu, kolik z porodů proběhlo s komplikacemi a kolik z narozených dětí mělo komunikační problémy.

Tabulka1: Věk matek v době porodu

věková skupina	věk matky v době porodu	počet komplikovaných porodů	počet dětí s komunikačními problémy
25-30	10	4	6
31-35	12	2	2
36-40	8	4	4

Komunikační problémy u dětí uvedlo celkem 12 žen. Nejčastěji šlo o špatnou výslovnost některých hlásek a zadrhávání.

V následující tabulce shrnujeme četnost jednotlivých komunikačních problémů dětí.

Tabulka.2: Četnost komunikačních problémů

typ komunikačního problému	počet dětí
výslovnost c,s,z,č,š,ž	6
výslovnost ch,k	1
zadrhávání	3
nedostatečná slovní zásoba a následné problémy s vyjadřováním	2

Nejčtenějším komunikačním problémem u dětí byla výslovnost hlásek c,s,z,č,š,ž. Druhým nejpočetnějším problémem bylo zadrhávání. Z dalších poznámek, které matky uváděly, šlo zpravidla jen o přechodnou poruchu. Nedostatečnou slovní zásobu a s ní spojené problémy s vyjadřováním uvedly 2 matky, jedna z matek uvedla špatnou výslovnost ch, k. Všechny děti s těmito problémy až na 3 výjimky navštěvovaly s rodiči logopeda.

7.1.2 Řečové podněty

Otázky v tomto okruhu směřovaly ke zjištění, zda a jaké podněty děti dostávaly. Otázky byly zaměřeny na nejběžnější aktivity: mluvení na dítě a povídání si; čtení; říkání a učení básniček, říkadel či hádanek; zpěv.

Všechny ženy uvedly, že na děti mluvily již od narození, některé z nich (8) již v prenatálním období. Všechny matky také uvedly, že dětem pravidelně čtou (zpravidla ony samy, případně někdo z rodiny – otec, babička). Následující tabulka ukazuje, kdy (tj. v jakém věku) začaly dětem číst. Většina matek (8) začala v období do narození do 3 měsíců života dítěte, naopak nejpozdější začátek uvedla jedna z žen až ve 3 letech věku dítěte. Třetí sloupeček tabulky „počet dětí s komunikačními problémy“ uvádí, kolik dětí s komunikačními problémy ze sledovaného vzorku spadá do dané věkové kategorie.

Tabulka 3: Věk dětí, kdy jim matky začaly číst

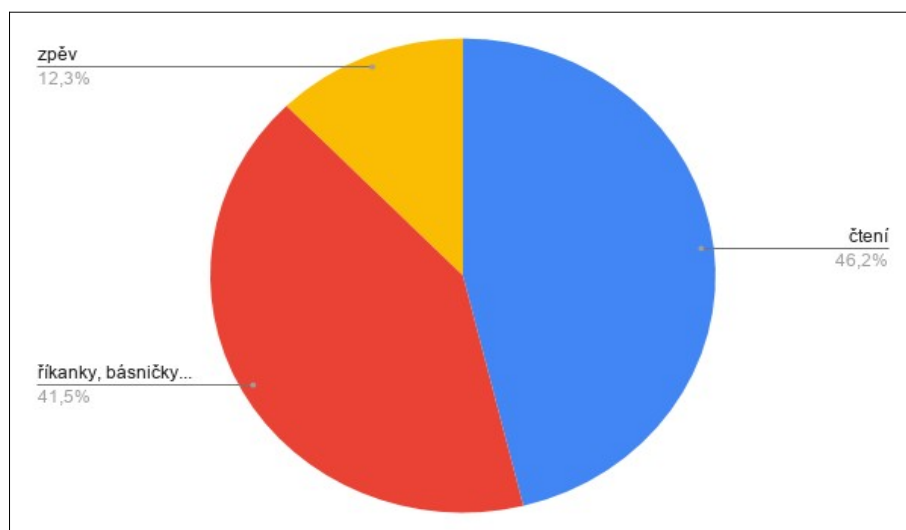
věk dítěte	počet dětí	počet dětí s komunikačními problémy
0 - 3 měs.	12	5
4 - 6 měs.	2	3
7 - 9 měs.	4	1
10 - 12 měs.	3	---
13 - 18 měs.	5	---
19 - 24 měs.	3	2
23 - 36 měs.	1	1

Další aktivita, která přispívá k rozvoji komunikačních schopností je *říkání a učení říkanek, básniček, hádanek* apod. Většina matek uvedla, že se této aktivitě s dětmi věnovala. Jen 3 z nich uvedly, že ne. Dvě z nich poznamenaly, že dítě nemělo o podobné aktivity zájem, jedna z nich důvod neuvedla.

Neméně významnou aktivitou je *zpěv*, který prospívá nejen vývoji řeči a slovní zásoby, ale také psychickému vývoji dítěte. Dle výsledků dotazníku se však této aktivitě většina matek nevěnuje. Jen 8 z nich uvedlo, že si s dětmi alespoň občas zpívají, 4 z nich přenechaly tyto aktivity babičkám. Ostatní (18) se v této oblasti spoléhají na jiné možnosti: pouští dětem písničky z nahrávek, z televize apod., případně se spoléhají např. na aktivity v mateřských centrech apod. Jako důvody uvedly, že neumí zpívat, cítí se hloupě, nepamatují si dětské písničky.

Následující graf shrnuje, jak moc se kterým aktivitám matky s dětmi věnují.

Graf 1: Shrnutí aktivit

7.1.3 Společně trávený čas

Do tohoto okruhu byly zahrnuty otázky, které zjišťovaly, kolik času matky s dětmi stráví, kdy po porodu nastupovaly do práce, případně kdy dítě začalo navštěvovat mateřskou školu či jiná podobná zařízení.

Matky shodně uváděly, že většina z nich trávila s dětmi od narození do 3 let věku veškerý nebo téměř veškerý čas. Jen 5 z nich uvádí, že se již v tomto období věnovaly i jiným aktivitám. Zpravidla šlo o brzký návrat do zaměstnání. U jedné z nich šlo o návrat již po šestinedělí na plný úvazek. Žena však pracovala převážně z domova. Mohla se tedy věnovat i dítěti, případně měla zajištěné hlídání v rodině. Ostatní začaly pracovat na částečný úvazek 1-2 dny v týdnu, všechny měly zajištěné hlídání v rodině.

Následující tabulka ukazuje, v jakém věku dítěte se matky vracely po porodu do zaměstnání. Poslední sloupec ukazuje počet dětí s komunikačními problémy v dané skupině.

Tabulka 4: Doba nástupu matek po porodu do zaměstnání

věk dítěte	počet dětí		počet dětí s komunikačními problémy
	plný úvazek	částečný úvazek	
---			----
0 - 6 měsíců	1	---	----
12 – 24 měsíců	---	2	2
2 roky	---	---	
3 roky	8	4	6
4 roky	4	---	1
5 let	2	---	
6 a více	9	---	3

Dalším důležitým mezníkem, který může ovlivnit komunikační schopnosti a vývoj dítěte je nástup do mateřské školy. Většina matek uvádí, že děti začaly s docházkou do mateřské školy ve 3 letech. Jedno z dětí zahájilo docházku do školky již ve 2 letech, ostatní děti začaly později. Žádné z dětí ve zkoumaném souboru nenavštěvovalo jesle.

Následující tabulka ukazuje, v jakém věku děti zahájily docházku do mateřské školy. Poslední sloupec ukazuje, v kolika případech jde o děti s komunikačními problémy.

Tab.5: Věk dítěte při zahájení docházky do mateřské školy

věk dítěte	počet dětí, které zahájily docházku do MŠ	počet dětí s komunikačními problémy
2 roky	1	---
3 roky	16	8
4 roky	8	2
5 let	5	2

Graf níže ukazuje, v jakém věku nejčastěji děti ze zkoumaného souboru zahájily docházku do mateřské školy.

Graf 2: Věk dítěte při zahájení docházky do MŠ

7.1.4 Média

Média mohou hrát poměrně významnou roli v rozvoji komunikačních dovedností dítěte. Otázky v tomto okruhu směřovaly ke zjištění, zda vůbec a případně od kdy děti sledují média, hrají hry na PC či tabletu; dále kolik času děti u médií stráví. V případě pohádek a dětských pořadů bylo také zjišťováno, zda převažují pořady animované či hrané. V neposlední řadě byla také položena otázka, zda matky na dětech pozorují v souvislosti se sledováním médií nějaké komunikační nedostatky.

Matky shodně uvedly, že dětem povolují sledovat média přibližně od jednoho roku. Frekvence sledování různých pořadů je různá, některé děti mohou sledovat pořady 1-2 hodiny denně, některé mohou pouze občas, tzn. nárazově, podle nabídky pořadů, či jen o víkendu.

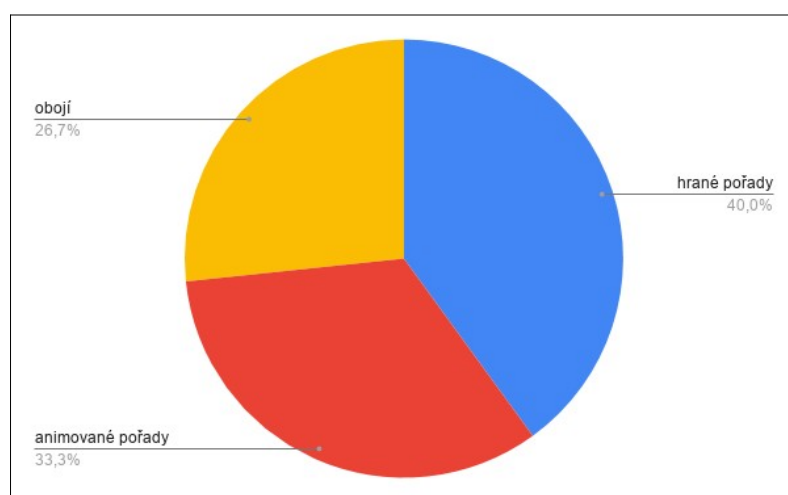
Tabulka 6: Čas strávený sledováním TV/PC denně

doba sledování TV/PC	počet dětí	počet dětí s komunikačními problémy
----------------------	------------	-------------------------------------

1 hodina	18	2
2 hodiny	6	2
3 hodiny	2	3
občas	4	5

Další otázka směřovala k tomu, zda děti častěji sledují hrané nebo animované pořady. Poměr odpovědí na tuto otázku znázorňuje následující graf. Jen o málo převažují hrané pořady (12) nad animovanými (10). Zbýlý počet matek (8) uvedl, že poměr pořadů, které dítě sledovalo je vyvážený. Do poznámek také často uváděli, že pořady dětem vybírali samy.

Graf 3: Poměr hraných a animovaných pořadů

Další problematikou v této oblasti je *hraní her na mobilu, tabletu či PC*. Pouze 4 z matek však uvedly, že jejich dítě mohlo hrát takové hry dříve než ve třech letech.

Poslední z otázek v této oblasti byla, zda matky u dětí pozorují v souvislosti se sledováním médií nějaké komunikační problémy. Jen 2 matky uvádějí, že dítě má problémy s vyjadřováním, které by mohlo souviset se sledováním médií či hraní her. Ostatní (28) takové problémy nesledují. 4 z nich dokonce uvádějí, že dítě má širší slovní zásobu a to nejen v oblasti mateřského jazyka, tj. v češtině, ale také v angličtině.

7.2 Rozhovory

Pro potřebu výzkumu byly osloveny 4 ženy ve věku 38-42 let. Šlo o polostrukturované rozhovory, které proběhly až po vyplnění dotazníku, který se pro ně stal podkladem. Základem rozhovorů se tak staly stejné okruhy otázek jako v dotazníku: Úvodní otázky, Řečové podněty, Společně trávený čas a Média. Další otázky se zaměřovaly na podrobnější zkoumání již získaných informací.

1. Rozhovor

Úvodní otázky: Matka věk 38; dítě 8 let, chlapec, 2 mladší sourozenci (6 a 4 roky.) Porod proběhl 10 dní po termínu, bez komplikací. Dítě nemělo žádné celkové vývojové problémy. Ve 3 – 4 letech se začala projevovat špatná výslovnost hlásek c,s, z, č, š, ž. Přibližně od 4 let navštěvoval chlapec logopeda (1 za 3 týdny). Logopedická péče trvala přibližně rok a půl. Vývoj ostatních hlásek byl v normě, jiné komunikační problémy dítě nemělo.

Řečové podněty: Matka si s dítětem občas povídala již v prenatálním období, po porodu pokračovala. Přibližně od 6 měsíců věku dítěte začala pravidelně číst, přibližně od jednoho roku si společně prohlíželi knížky, ukazovali obrázky apod. S dítětem si vyprávěla, později se učili básničky, říkanky aj. V souvislosti s tím také začala pozorovat i rozvoj slovní zásoby. Dítě se snažilo básničky apod. reprodukovat také samo. Chlapec je od malička zvědavý. V období mezi 2. a 3. rokem prudký rozvoj řečových schopností. Dítě mělo potřebu popsat vše, co vidělo a vyprávět o všem, co zažilo. Pravděpodobně díky rychlému tempu řeči se vytvořil zlovyk – strkání jazyka mezi zuby při vyslovování některých hlásek. Z toho důvodu pak došlo ke špatné výslovnosti c,s,z,č,ž,š. Matka navštěvovala s dítětem cca 18 měsíců logopeda, s jehož pomocí se dítě zlovyku zbavilo.

Společně trávený čas: Matka přibližně od 6 měsíců věku dítěte nastoupila na 1 den v týdnu na brigádu. Dítě hlídala babička, která si s ním hrála, vyprávěla, četla, zpívala písničky aj. Dále s dítětem trávil množství času otec. Do mateřské školy chlapec nastoupil ve 3 letech. Předtím s ním matka nepravidelně navštěvovala mateřské centrum. Matka zůstávala doma s dalším dítětem

Oblíbené hry a aktivity: stavění kostek, hry s autíčky, pohybové aktivity, stavebnice, kostky, lego, hry se zvířátky, prohlížení knih; hry/knihy s melodiemi; venkovní aktivity, př. hry na písku; aktivity na dětském hřišti.

Média: Až do jednoho roku chlapec média nesledoval, občas pouze poslouchal dětské písničky z audionahrávek. Přibližně od jednoho roku mu matka začala pouštět krátké pohádky či dětské pořady, zpočátku spíše animované. Postupně došlo k pravidelnému sledování, částečně ovšem ovlivněnému např. počasím či jinými aktivitami, kterým se rodina věnuje.

Hry na tabletu, mobilním telefonu či PC dítě nehrálo, občas jsou mu dovoleny přibližně od 5 let.

V souvislosti se sledováním a využíváním médií matka žádné komunikační problémy u chlapce nepozoruje. Naopak sleduje drobné rozšíření slovní zásoby. Pozoruje však vliv médií na chování svého syna – při vypnutí nebo odepření je dítě podrážděné.

2. Rozhovor

Úvodní otázky: Matka 42 let, dítě 12 let, děvče, jedináček. Předčasný porod v 7. měsíci těhotenství. Dívka má mírnou poruchu pozornosti a učení. Měla také problémy s výslovností c, s, z, č, š, ž, r, ř. Matka s dcerou docházela k logopedovi. Dívka je spíše zamlklejší, má mírné problémy se socializací – špatně se cítí v neznámém prostředí, hůře navazuje kontakty i s vrstevníky. Situace se s věkem zlepšuje.

Řečové podněty: Matka dívce četla přibližně od prvního roku života. Prohlížení dětských knížek a povídaní si u nich, říkání básniček a říkadel. V souvislosti s těmito aktivitami matka pozorovala drobný rozvoj slovní zásoby.

Společně trávený čas: Matka je v domácnosti, nepracuje, s dívkou trávila 100% času. Vzhledem k výše uvedené povaze dítěte a socializačním problémům trávila většinu času pouze v rodinném prostředí. Socializace s vrstevníky probíhala až ve školce, kam začala docházet ve 4 letech.

Oblíbené hry a aktivity: kostky, panenky, zvířátka (plyšová, plastová); mluvící či hrající hračky, kuchyňka, vkládačky.

Média: Do prvního roku života ojedinělé pohádky v televizi nebo na počítači, později několikrát týdně. Od tří let pravidelné užívání tabletu. Matka v souvislosti se sledováním a užíváním médií nepozoruje u dívky žádné komunikační problémy.

3. Rozhovor

Úvodní otázky: Matka 40 let, dítě 10 let, děvče, jeden mladší sourozenec (2 roky). Těhotenství bezproblémové, porod v termínu bez komplikací. Dívka neměla žádné komunikační ani jiné problémy.

Řečové podněty: Matka dívce četla přibližně od jednoho roku, dívka ale nejevila příliš velký zájem. Říkání básniček, říkadel, hádanek či zpěv probíhalo spíše ve společnosti babičky, která dívku pravidelně hlídala. V souvislosti s těmito aktivitami pozorovala rozvoj slovní zásoby. Dívka ráda vyprávěla. Matka dívce nezpívala, podle svých slov zpívat neumí. Písničky raději příležitostně pouštěla z audionahrávek.

Společně trávený čas: Matka přibližně od dvou let věku dítěte nastoupila na částečný úvazek do zaměstnání (1-2 dny v týdnu). Dívku hlídala pravidelně babička, výjimečně otec. Matka s dívkou nepravidelně, spíše sporadicky, navštěvovala mateřské centrum. Jde o společenskou rodinu, dívka se často setkávala s vrstevníky - návštěvy, hřiště aj. Přibližně od dvou let navštěvovala dívka pohybový kroužek.

Média: Přibližně od 9 měsíce pouštěla matka dívce krátké pohádky či dětské pořady, zpočátku příležitostně, později pravidelně (s ohledem např. na počasí či aktivity rodiny). Asi od dvou let dívka hraje hry na mobilu či tabletu, několikrát týdně. S věkem se frekvence zvyšuje. Matka v souvislosti se sledováním a užíváním médií nepozoruje žádné komunikační problémy.

4. Rozhovor

Úvodní otázky: Matka 40 let, dítě 15 let, chlapec, 1 sourozenec (10let). Těhotenství bezproblémové, porod v termínu bez komplikací. Jde o bilingvní rodinu (matka Češka, otec Francouz). Prvních 8 let života chlapce žila rodina ve Francii, poté se odstěhovali do Čech. Výchova chlapce probíhala v přirozeném bilingvním prostředí, snaha udržet české kořeny rodiny i ve francouzském prostředí.

Chlapec je společenské dítě, neměl žádné vývojové problémy. Zvládá komunikovat v obou jazycích, mateřským jazykem je pro něj čeština. Přesto měl po příjezdu rodiny do Čech problémy s porozuměním, které v nepatrném množství přetrvávají dodnes. Jde především o porozumění slov a frází a slovosled. Na tyto obtíže se váže pomalejší tempo práce ve škole. Rodina nadále plánuje setrvat v Čechách, chlapec plánuje studium na gymnáziu.

Řečové podněty: Matka chlapci přibližně od 9 měsíců četla, učila ho říkadla, básničky. Zpěvu se nevěnuje, má pocit, že zpívat neumí, ostýchá se, nezpívala ani svým dětem.

Rodiče přirozeně používali v kontaktu s dítětem oba jazyky. Matka byla přirozeně nositelkou českého prostředí, občasné návštěvy rodiny v Čechách. Oblíbené bylo společné prohlížení knížek, povídání si a vypravování.

Společně trávený čas: Matka byla až do počátku školní docházky druhého dítěte v domácnosti. Chlapec je od dětství společenské dítě, socializace s vrstevníky probíhala převážně v rámci rodinných kontaktů.

Oblíbené aktivity: kostky, autíčka, stavebnice, prohlížení dětských knížek, hry na dětském hřišti, sportovní aktivity.

8 Výsledky výzkumu

8.1 Výzkumný úkol 1

Prvním výzkumným úkolem této práce bylo zjistit „*Jakou roli hrají matky v komunikačních dovednostech dětí?*“ a byla stanovena následující hypotéza:

Matky by měly dětem poskytovat dostatečné množství kvalitních podnětů pro jejich řečový vývoj a podporovat je v aktivitách, které k takovému vývoji mohou přispívat. Matky málo podporují děti v hudebních aktivitách, zejména zpěvu.

Na základě studia odborných prací je nutné konstatovat, že přiměřené množství řečových podnětů je pro rozvoj komunikačních schopností dítěte zásadní. Důležité je nejen přiměřené množství, ale také kvalita takových podnětů. Děti se učí nápodobou, proto je v tomto procesu velice důležitá především role matky a teprve za ní stojí co do důležitosti další členové rodiny. Matka by tedy měla být také ta, která dítěti poskytne správné, dostatečné a kvalitní podněty.

Za aktivity významné pro rozvoj komunikačních schopností se považuje například předčítání, prohlížení knih a povídání si o nich, učení říkanek, básniček apod. Takové aktivity působí jednak na rozvoj řeči, slovní zásoby, jednak na psychický vývoj dítěte a upevňují vazby mezi matkou a dítětem. Proto se výzkum zaměřil především na ně.

Z výzkumu vyplynulo, že nejběžnější činností z výše uvedených je především čtení a prohlížení knížek a povídání si o nich. Těmto aktivitám se některé matky věnují již od narození dítěte, většina však až přibližně od prvního roku života dítěte.

Stejně tak i říkání básniček, říkanek a hádanek je velice oblíbené. Některé účastnice výzkumu samy potvrzují, že při jejich učení se dětem rozšířila slovní zásoba. Tyto aktivity mají samozřejmě také vliv na artikulaci či paměťové schopnosti. Dále mohou také děti motivovat k vyprávění a tedy rozvíjení fantazie.

Poslední ze zmiňovaných aktivit, zpěv, je oproti ostatním silně upozaděná. Zpěv je v dnešní době nedocenená aktivita, která pomáhá dítěti jak v řečovém vývoji, tak ve vývoji psychickém (v dětech většinou vzbouzí pocity radosti a spokojenosti). Současně pomáhá také s vývojem pohybovým (děti často doplňují zpěv i tanečními projevy). Matek, které by dětem zpívali, případně si s nimi zpívali, je málo. Z našeho zkoumaného vzorku jde o 8 matek. Další 4 děti se s přirozeným zpěvem setkaly v rodině u babiček. Dnešní matky se zpěvu často ostýchají. Z části proto, že o sobě tvrdí, že zpívat neumí, z části proto, že dětské písničky již neznají. Je pro ně tedy snazší pustit audionahrávku či video, nebo se věnovat zcela jiným aktivitám.

Shrneme-li tedy naše zjištění, můžeme říct, že první hypotéza byla potvrzena. Dnešní matky dětem vhodné řečové podněty poskytují a v jejich aktivitách se je podporovat snaží.

Zpěv je v současné době skutečně opomíjená aktivita, které se matky ostýchají především ze svých osobních důvodů.

8.2 Výzkumný úkol 2

Druhým výzkumným úkolem bylo zjistit „*Kolik času věnují matky v komunikaci dětem?*“, stanovena byla tato hypotéza:

Současné matky věnují dětem méně času na úkor vlastních aktivit či brzkému návratu do zaměstnání. To ovlivňuje komunikační schopnosti dětí.

Společně trávený čas přináší dětem mnohé výhody. Přináší dítěti celkovou pohodu, citové zázemí, dítě vnímá vzory chování i řečové vzory. Současná společnost je poněkud uspěchaná, nynější způsob života přináší často stres a netrpělivost. Děti pro svůj vývoj potřebují mnoho času a trpělivosti od svého okolí. Dnes už není neobvyklé, že se ženy vrací z různých důvodů brzy po porodu do práce. O dítě se pak v ideálním případě stará někdo z rodiny (otec, prarodiče) nebo navštěvuje nějaké zařízení, např. jesle, kde se o něj starají.

Tato hypotéza se v rámci zkoumaného souboru nepotvrdila. Většina dotázaných matek se v prvních třech letech života dítěte věnovala dítěti na 100%. Ty, jež nastoupili dříve do práce, ať už na plný či částečný úvazek, se přesto snažily svým dětem věnovat ve zbylém čase maximálně. Případně se snažily zajistit takové hlídání dětí, aby bylo co nejméně vytrženo z vlastního komfortního prostředí.

8.3 Výzkumný úkol 3

Třetím výzkumným úkolem bylo zjistit „*Proč má v dnešní době tolik dětí problémy s řečí?*“ Stanovena byla následující hypotéza:

Řečový vývoj se nevyvíjí správným směrem, pokud se dítě nepohybuje v dostatečně podnětném prostředí. Velký vliv na řečový vývoj mají v současné době média. Dost často jimi rodiče suplují čas (a zábavu), který by měli sami strávit s dítětem. V důsledku přemíry času, které dítě např. u televize či počítače stráví, a nevhodného výběru pořadů, může dojít k negativnímu ovlivnění řečového vývoje.

Média mají na současnou společnost velký vliv, který se promítá snad do všech oblastí lidského života. V případě rozvoje komunikačních schopností u dětí se často tvrdí, že vliv médií je spíše deformační – ovlivňují např. pozornost, artikulaci či vyjadřovací schopnosti.

Ani tato hypotéza nebyla v našem výzkumném souboru potvrzena. Většina dotazovaných matek se snažila omezovat vliv médií na dítě nejméně do jednoho roku jeho života téměř zcela nebo alespoň na minimum, později se snažily alespoň regulovat výběr pořadů a dobu s médii strávenou. Žádná z nich negativní vliv médií na komunikační schopnosti dětí v daném věku (tj. do 3 let) nepozorovala. Některé naopak zmiňovaly, že se dětem rozšířila slovní zásoba.

9 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, jakou roli hraje matka při utváření komunikačních dovedností dítěte do tří let. Již při studování odborné literatury jasně vyplynulo, že tato role je v podstatě nezastupitelná. Matka poskytuje dítěti citové zázemí i podněty a oporu pro jeho rozvoj ve všech oblastech jeho života.

Komunikační cesty si matka s dítětem mezi sebou budují již v prenatálním období vývoje dítěte a po porodu je dále prohlubují. Po porodu se matka stává pomocníkem a průvodcem dítěte při jeho objevování okolního světa. Děti se učí nápodobou, proto je pro dítě matka také vzorem, který se snaží napodobit. Opakuje úsměv, pohyby či zvuky. Pro správný rozvoj

dítěte je tedy důležité nejen mít matku na blízku, ale také aby mu poskytovala správný vzor a podněty a věnovala mu dostatek času.

Praktická část této práce se snažila „ověřit“, zda skutečně matky jsou takové, jaké mají podle zjištěných teoretických poznatků být. Tedy, zda dětem skutečně věnují dostatek času a přiměřeně je podněcují. Současně jsem se také snažila zjistit, jaké podněty dětem poskytují.

Na základě provedeného výzkumného šetření bylo zjištěno, že se matky snaží poskytovat svým dětem podnětné prostředí a také dostatek času a trpělivosti pro jejich rozvoj. Nejčastějšími aktivitami, kterými se snaží podněcovat řečový vývoj dítěte, jsou čtení, prohlížení knízek a povídání si o nich; říkání básniček a říkanek. Díky nim také matky pozorují na svých dětech určitý pokrok (např. rozšíření slovní zásoby).

Zajímavým faktem pro mne je, že dnešní ženy opomíjejí zpěv. Zpěv, zejména ten lidový, se pomalu vytrácí. Řada matek odmítá dětem zpívat z ostychu, že neumí zpívat, že si nepamatuje písničky apod. a přenechává tuto aktivitu jiným – babičkám, audionahrávkám, školám. A přitom zpěv má pro děti řadu výhod, a to nejen z hlediska řečového vývoje, ale i rozvoje psychiky či pohybového vývoje.

Na základě svého výzkumu jsem se také snažila zjistit, zda je vliv médií na řečový rozvoj dětí skutečně tak škodlivý, jak se dnes prezentuje. Na základě dat získaných z výzkumného souboru, však toto potvrdit nemohu. Přesto je na základě získaných výsledků možné konstatovat, že se současné matky snaží vliv médií na své děti omezovat např. tím, že regulují, jak často a na co mohou děti koukat, s čím si mohou hrát apod.

Mohu-li vyjádřit svůj názor, nejsem velký zastánce médií jako pomocníků pro výchovu dětí, ačkoli médiím současná situace nejen u nás, ale i v celém světě nahrává. Čtení či zpěv jistě pomohou rozvinout dětskou, řeč, fantazii či kreativitu mnohem více.

10 Seznam použitých zdrojů

BYTEŠNÍKOVÁ, I. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3008-0

BYTEŠNÍKOVÁ, I. *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku*. Brno: Masaryková univerzita, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-210-4454-8.

DVOŘÁK, J. *Logopedický slovník*. Žďár nad Sázavou: LOGOPAEDIA CLINICA, 1998.

HORŇÁKOVÁ, K., S. KAPALKOVÁ A M. MIKULAJOVÁ. *Jak mluvit s dětmi od narození do tří let*. 1.vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-612-4.

KEJZLAROVÁ, Ch. *Podpora komunikačních schopností dětí předškolního věku ve speciální třídě vybrané běžné mateřské školy v Plzni* [online]. Plzeň, 2018. [cit. 2021-01-15] Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, Katedra pedagogiky. Vedoucí práce: Pavla Soukupová. Dostupné z: https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/31659/1/BP_KEJZLAROVA__Charlotte.pdf

KLENKOVÁ, J. *Logopedie*, 1. vyd. Praha: Grada publishing, 2006. ISBN 978-80-247-9088-6

KLVAČOVÁ, B. *Vliv rodinného prostředí na rozvoj řeči dítěte předškolního věku* [online]. Brno, 2013. [cit. 2021-01-15] Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí diplomové práce: I. Bytešníková. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/sw0hk/BaP.pdf>

KUTÁLKOVÁ, D. *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-3080-6.

LECHTA, V. a kol. *Diagnostika narušenej komunikačnej schopnosti*. Martin: Osveta, 1995. ISBN 80-88824-18-4.

LECHTA, V. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha: Portál, s.r.o., 2011. ISBN 978- 80-7367-977-4.

LEJSKA, M. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80- 7315-038-7.

MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7.

ORLÍKOVÁ, M. *Rozvoj komunikačních dovedností u dětí v přípravné třídě* [online]. Brno, 2014. [cit. 2021-01-15] Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí bakalářské práce: Ilona Bytešníková. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/vcqvj/BC.prace.pdf>

PRAVDOVÁ, M. *Role rodičů při výchově v současné rodině z pohledu dětí* [online]. Hradec Králové, 2014. [cit. 2021-01-15] Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Vedoucí diplomové práce: L. Satšová. Dostupné z: <https://theses.cz/id/7fyj7e/24556845>

PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky I*. 1.vyd. Praha_ SPN, 1977. ISBN 74-06-14

SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1733-3

- SOVÁK, M. *Logopedie předškolního věku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.
- ŠKODOVÁ, Eva; JEDLIČKA, Ivan a kol. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8546-6.
- ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1820-3. 42)
- ŠVEJCAR, J. *Péče o dítě*, 2. vyd. Praha: Avicenum, 1976. ISBN 08-006-76
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, s.r.o., 2000. ISBN 80-7178-291-2.

11 Seznam tabulek a grafů

11.1 Seznam tabulek

Tabulka 1: Věk matek v době porodu	33
Tabulka 2: Četnost komunikačních problémů dětí	34

Tabulka 3: Věk dětí, kdy jim matky začaly číst	35
Tabulka 4: Doba nástupu matek po porodu do zaměstnání	37
Tabulka 5: Věk dítěte při zahájení docházky do mateřské školy	37
Tabulka 6: Čas strávený sledováním TV/PC denně	39

11.2 Seznam grafů

Graf 1: Shrnutí aktivit	36
Graf 2: Věk dítěte při zahájení docházky do MŠ	38
Graf 3: Poměr hraných a animovaných pořadů	39